

มรณมาตา:

ปลาบู่ทองฉบับภาษาเขมร

■ ดวงเด่น บุญปก

เรื่องมรณมาตาเป็นสถาบันพุทธศาสนาที่ตื้นเขินและแปลก
กับพุทธาได้ตรวจชำระและคัดลอกเรื่องนี้จากใบลานแล้วจัดการพิมพ์
เพยแพร่ขึ้น ที่มาของเรื่องนี้กล่าวถึงต้นฉบับเดิมซึ่งเป็นภาษาบาลี
มีชื่อว่าเจตนาพุทธา ท่านกษัตริย์ อายาอินทปโยธ ได้แปลความ
จากภาษาบาลีมาเป็นภาษาเขมรแล้วแต่งขึ้นเป็นคำกาพย์ในปีพุทธศักราช
2420 มหาศักราช 1799 จุลศักราช 1239 (คริสต์ศักราช 1877) ใน
รัชกาลพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (พระสุวรวงศ์
โกศ) เรื่องมรณมาตาเป็นเรื่องโศกนาฏกรรม มีความไพเราะ มีคติ
สอนใจ และเป็นเรื่องที่น่าสนใจทุกคนโดยทั่วไป พระสงฆ์ทุกวัดวา

อารามในพระราชอาณาจักรกับพุทธาได้จัด
จารคัดลอกไว้ในใบลานต่อกันไปเพื่อให้มี
การศึกษาอักษรศาสตร์อันทรงคุณค่า
ของชาติกันอย่างแพร่หลาย

ก่อนอื่นขอกล่าวถึงเรื่องย่อของมรณมาตาตั้ง
ต่อไปนี้

เรื่องย่อมรณมาตา

กาลพระบรมศาสดาทรงจำพรรษาที่วัดเวฬุ
วันใกล้กรุงราชคฤห์ พระอนุรุทธเถระ ได้ทูลถาม
เกี่ยวกับกำเนิดสรรพสัตว์ที่แตกต่างกันโดยอายุ
รูปร่าง ทรัพย์สมบัติ ฯลฯ พระองค์ทรงเทศนาว่า

“ผู้ใดได้พิจารณาอาการ 32 กรรมฐาน มีเกศา
โลมา นขา ทนต์ คโจ เป็นต้น ผู้นั้นจะได้พ้นทุกข์
ดุจนางมรณมาตาที่ได้ตั้งจิตอธิษฐานขอให้เกิดเป็น
มนุษย์ที่มีจิตใจดีงาม ถึงแม้ว่าจะมีคนจิตใจไม่ดีชั่วทำ
บาปกรรมกับนางอย่างไร ก็สามารถหลุดพ้นทุกข์ได้”
แล้วทรงเทศนาให้ทราบสรุปความได้ดังนี้

ในกาลโพ้นล่วงมานานโขแล้ว มีพระราชชา
พระองค์หนึ่งพระนามพระเจ้าวิมลธรรมราช เสวย
ราชย์ในวิเทหนคร ครานั้นมีบุรุษผู้หนึ่งนามกุลลิยะ
เป็นกำนันมีภรรยาชื่อนางแก้วเกสี มีลูกสาวหนึ่งคนชื่อ
นางกุลเกสี ที่บ้านข้างๆ ครอบครัวยุคนี้มีชายผู้หนึ่งชื่อ
กุกุมพิกุมารได้รักใคร่ชอบพอกับนางกุลเกสีและมักจะ
ลับลอบพบปะกันที่ทุ่งนาอยู่เสมอ จนกระทั่งได้หนี

ตามกันไปอีกเมืองหนึ่ง ซึ่งมีกำนันชื่อกาลิ พวกโจรเมืองนั้นได้จับตัวกุมภีเอาไว้ นางกุลเกสียต้องเอาทองคำ ไปให้กำนันกาลิเพื่อขอไถ่ตัวสามี กำนันกาลิจึงมีบัญชาให้พวกโจรปล่อยตัวกุมภี และคนทั้งสองได้ขอให้กำนันกาลิเป็นพ่อบุญธรรม กำนันกาลิได้ให้ทรัพย์สินสมบัติและหาสภกรรมกรแก่ลูกบุญธรรมทั้งสองวันหนึ่งนางกุลเกสียขออนุญาตพ่อบุญธรรมไปปลูกบ้านใหม่กลายเป็นผู้มีทรัพย์สินสมบัติอุดมสมบูรณ์โดยกุมภีมีทรัพย์สินนับโกฏิ จนชาวบ้านให้ชื่อว่า “กุลโกฏุกุมภี” ต่อมาได้ให้กำเนิดบุตรสาวคนหนึ่งชื่อนางกุมารี หลังจากกำนันกาลิซึ่งเป็นพ่อบุญธรรมเสียชีวิตลง กุลโกฏุกุมภีก็ได้เป็นใหญ่ในเมืองนั้น

เมื่อนางกุมารีอายุได้ 3 ปี มีหญิงหม้ายผู้หนึ่งชื่อกาลิมีสีกสาว 2 คน คนที่ชื่อนางจันที คนน้องชื่อนางจันทาสาลีนี้ นางกาลิเฝ้าแต่ย้วยวนกุลโกฏุกุมภีจนหลงเสน่ห์และรับนางกาลิเป็นเมียน้อย แต่อยู่กินกันได้ไม่นานนักฐานะกุลโกฏุกุมภีก็ตกอับกลายเป็นคนยากจน นางกาลินั้นคอยกลั่นแกล้งยุแหย่กุลโกฏุกุมภีให้ดูต่ำเข็มนตีนางกุลเกสียทุกวัน จนกระทั่งวันหนึ่งกุลโกฏุกุมภีได้พานางกุลเกสียไปทอดแหและได้หาเหตุทุบตีทำร้ายนางจนจมน้ำตายและเกิดเป็นปลาบู่ในเวลาต่อมา

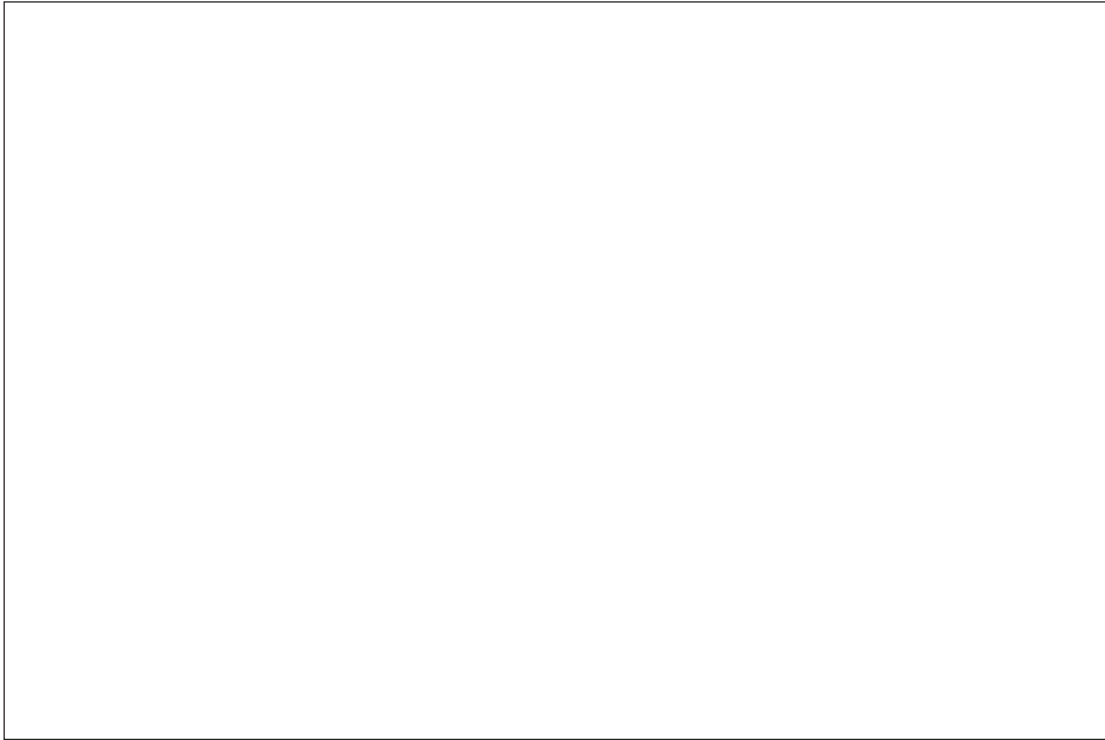
เมื่อกุลโกฏุกุมภีกลับไปบ้าน นางกุมารีไม่เห็นมารดากลับมาด้วยก็ร้องไห้วิ่งไปหามารดาที่ทำน้ำจนได้ทราบเรื่องจากเทพธิดาว่ามารดาของตนตายไปเกิดเป็นปลาบู่แล้ว ส่วนนางปลาบู่ได้ว่ายน้ำมาหาลูกสาวและเล่าเรื่องทั้งหมดให้ลูกสาวฟัง ตั้งแต่นั้นมาเขาจึงเรียกนางกุมารีว่า “นางมรณมาตา” นางมรณมาตาต้องเลี้ยงวัวและทำงานบ้านสารพัดด้วยความลำบากและโศกเศร้าอย่างที่สุดอยู่ทุกวี่วันนางคอยดูแลและเอารำไปโปรยให้ปลาบู่กินอยู่เสมอ เมื่อนางกาลิรู้เรื่องจึงให้ลูกเอารำไปโปรยหลอกล่อจับ

ปลาบู่มาฆ่ากินเสีย

ตอนนั้นมีเปิดเพศเมียตัวหนึ่งคาบเกล็ดปลา 2 เกล็ดไปให้นางมรณมาตา นางจึงได้รู้ว่าเป็นเกล็ดปลาของแม่ปลาบู่ นางจึงเอาไปฝังดินแล้วเกิดเป็นต้นมะเขือ 2 ต้นผลิดอกออกผลงดงาม นางเฝ้าดูแลรดน้ำทุกวัน พอนางกาลิทราบเรื่องก็จัดการถอนต้นมะเขือทิ้งรากทั้งโคนนำไปสับและตำในครกแต่ก็ยังมีแมวเพศเมียตัวหนึ่งแอบคาบรากมะเขือ 2 รากไว้ให้นางมรณมาตา ซึ่งนางได้เอารากมะเขือนั้นไปฝังดิน ด้วยอำนาจผลานิสงส์ที่นางได้ทำมาแต่ชาติปางก่อนบันดาลให้นางมีจิตเป็นทิพย์ นางตั้งจิตอธิษฐานถึงมารดาแล้วจึงฝังลงไป รากมะเขือนั้นก็งอกขึ้นทันทีเกิดเป็นต้นทองเหลืองทอง 2 ต้นมีใบผลสวยงามดูจางทอง และมารดานางได้เกิดเป็นเทพธิดาเฝ้ารักษาอยู่ ณ ที่นั้น โบทองเหลืองนั้นยามเมื่อลมพัดมาได้ยินเสียง ดุจดนตรีระโคม นางมรณมาตาเฝ้าทำนุบำรุงต้นทองเหลืองนั้นทุกเช้าเย็น

วันหนึ่งพระเจ้าวิมลธรรมราชาเสด็จออกประพาสป่าและทอดพระเนตรต้นทองเหลืองนั้น เมื่อทรงทราบว่าเป็นของนางมรณมาตาจึงมีรับสั่งให้นำนางมาเข้าเฝ้าฯ พระองค์ตรัสขอต้นทองเหลืองนั้นแล้วโปรดให้ไพร่พลขุดเจาะไรก็ได้ขึ้นจนกระทั่งนางมรณมาตามาอธิษฐานให้รับทราบ ต้นทองเหลืองก็ลอยขึ้นบนอากาศตามเสด็จไป เมื่อถึงพระราชวัง ต้นทองเหลืองก็ลอยอยู่บนอากาศไม่ลงมาสู่พื้นดิน จนพระราชบิดาโปรดให้นำนางมรณมาตาเข้าวังเพื่ออธิษฐานบอกอีก ต้นทองเหลืองจึงลงมาสู่พื้นดินอยู่ในกระถางทองให้ชื่อว่าสุวรรณราชพฤกษ์ ต่อมาพระราชบิดาทรงอภิเษกนางมรณมาตาขึ้นเป็นอัครมเหสี ทรงตรัสถามประวัตินางๆ กราบทูลความตั้งแต่ต้นจนจบ

ในเวลาต่อมาพระราชบิดาเสด็จไปคล้องช้าง นางกาลิหาอายุบัยสังหารนางมรณมาตา โดยจัดแจงให้หาฟืน สร้างห้องกลเพื่อขุดหลุมฝังกะทะใบใหญ่ใส่

น้ำมันมะพร้าว แล้ววางไม้กระดานพาดด้านบนเพื่อให้นางเดินเหยียบร่วงหล่นลงไปใ้ในกะทะตาย แล้วจัดการให้ลูกสาว 2 คน ไปหลอกลวงนางมรณมาตาว่าบิดาป่วยหนักอยากเห็นหน้านาง นางมรณมาตาหลงเชื่อจึงไปยังบ้านบิดา แต่ก่อนที่จะพบบิดานางโดนหลอกให้ถอดเครื่องทรงออกเพื่อสร้งน้ำก่อน เมื่อเข้าไปในห้องสร้งน้ำนางเหยียบกระดานพลัดตกลงไปในกะทะน้ำมันมะพร้าวที่เดือดพล่านจนถึงแก่ความตาย จากนั้นนางกาลิณีจึงเอาเครื่องทรงของนางมรณมาตาแต่งให้นางจันทาสาลีเป็นผู้เป็นบุตรสาวให้สวมรอยไปแทน พวกสนมนางในไม่ได้ทันสังเกตก็แห่แหนกลับพระราชวัง ส่วนต้นสุวรรณราชพฤกษ์ทั้งคู่เหี่ยวเฉาถึงก้านหลุดร่วงไปหมด สามวันคล้อยหลังพระราชเสด็จกลับพระราชวังและสังเกตเห็นความผิดปกติต่าง ๆ

หลังจากที่นางมรณมาตาตายไปแล้วถ้าอัฐิ

ได้ถูกนำไปทิ้งในป่าช้า เทพธิดาองค์หนึ่งชื่อคิริเมขลาที่สถิตอยู่ที่ต้นไทรในป่านั้นได้นำโอสถทิพย์มาชุบชีวิตให้นางฟื้นขึ้นมาใหม่มีรูปโฉมงามเลิศกว่าเดิมเทพธิดาบอกนางว่าถ้าหากจะกลับพระนครในร่างมนุษย์คงไม่มีใครเชื่อ นางต้องบริโภคโอสถเพื่อกลายร่างเป็นนกสาลิกาาก่อนจึงจะเข้าวังได้ ครั้นนางบริโภคโอสถจนกลายร่างเป็นนกสาลิกาแล้วจึงบินเข้าไปในวังนกสาลิกากราบทูลเรื่องราวให้พระราชาทรงทราบตามความเป็นจริงทุกประการพระราชาก็ทรงนำพระธำมรงค์ทองสวมขานกและโปรดย ให้อยู่ในกรงทองภายในพระราชวัง และนกสาลิกาก็ช้ฐานให้ต้นสุวรรณราชพฤกษ์เจริญงอกงามผลิดอกออกผลงดงามเหมือนเดิม

พระราชาทรงมีรับสั่งให้เพชฌฆาตประหารนางจันทาสาลีนี้แล้วปรุงหมักใส่ให้ทั้งตัวส่งไปให้บิดา-

มารดาของนาง เมื่อกุลโกฏกฤษณ์พื้นำของในไหออกมาดูจึงรู้ว่าลูกสาวของตนตายแล้วก็เร่งรีบพาลูกและเมียหนีไปหลบซ่อนอยู่กับฤาษีในป่า

พระราชาทรงให้อำมาตย์วินิจฉัยคดีที่นางสนมหลอกลวงนางมรณมาตาไปฆ่า อำมาตย์ตัดสินให้นางสนมนั้นได้รับโทษประหาร นางสนมผู้นั้นมีลูกสาวคนหนึ่งชื่อนางจันทาซึ่งผูกพยาบาทเคียดแค้นนกสาลิกาที่เป็นต้นเหตุทำให้แม่ของตนตาย

วันหนึ่งพระเจ้าวิมลธรรมราชเสด็จไปปราบโจรนอกเมืองโดยปล่อยนกสาลิกาไว้ในวัง นางจันทาเห็นเป็นโอกาสจึงเข้าไปลักนกสาลิกาไปให้ทาสีฆ่ากิน ทาสีโยนนกสาลิกาไว้ที่พื้น นกสาลิกาจึงหนีเข้าไปในรูหนู พญาหนูขาวได้ช่วยดูแลจนนางรอดตายอีกครั้ง พญาหนูขาวโกรธแค้นแทนนางจึงไปกัดจมูกนางจันทาจนถึงแก่ความตาย จากนั้นนกสาลิกาลาพญาหนูขาวเพื่อเดินทางกลับ ในระหว่างทางได้พบกับงูใหญ่ตัวหนึ่งซึ่งคิดฉกนาง แต่โชคดีที่มีพญาเหี้ยตัวตัวหนึ่งมาจิกงูนั้นตายไป ฝ่ายพระอินทร์ทรงเปิดทิพย์เนตรเห็นนกสาลิกาก็เสด็จลงมาแย่งโลกมนุษย์นิมิตร่างเป็นเสือดัวใหญ่กระโดดขึ้นกิ่งไทรกินผลไทรกิ่งที่ศบัจจิมกลายเป็นปักซี่ กระโดดไปกินผลไทรกิ่งที่ศอุดรกลายเป็นงวงทอง กินผลไทรที่ศบูรพกลายเป็นวานร กินผลไทรที่ศทักษิณกลายเป็นมนุษย์รูปงามพร้อมทั้งมีเครื่องทรงอลังการ นกสาลิกาเห็นทุกอย่างจึงทำตาม ก็กลายเป็นรูปต่างๆในที่สุดกลายเป็นมนุษย์ผู้หญิงจึงเก็บผลไทรห่อไว้จนได้พบฤาษีชื่อมิตตาชิน ฤาษีถามเหตุทุกอย่างแล้วนำนางไปเลี้ยงไว้ในอาศรม

เมื่อฤาษีมิตตาชินเดินทางไปถึงสระโบกขรณีแลเห็นกุมารรูปหนึ่งเกิดในดอกบัวจึงนำมาให้นาง

เลี้ยงให้ชื่อว่าปทุมกุมาร เมื่อปทุมกุมารเจริญวัยขึ้นก็มีข้อสงสัยและสอบถามจนทราบประวัติของตนเองทุกประการแล้วจึงทูลลาพระฤาษีเพื่อไปหาบิดาที่วิเทหนคร โดยนำพระธำมรงค์ที่ผูกกับขามารดาเมื่อตอนเป็นนกสาลิกาพร้อมกับผลไทรไปด้วย ในครานั้นมีพญากวางทองตัวหนึ่งอาสาเป็นพาหนะให้กุมารขึ้นไปหาบิดา ครั้นได้พบบิดาแล้วจึงนำบิดามารับมารดา กลับเข้าเมืองวิเทหนคร

นางมรณมาตาเมื่อพบกับพระสวามีแล้วได้เสวยราชย์ด้วยความผาสุก นางก็หวงระลึกถึงบุญคุณเปิด แมวและพญาหนู จึงนำอาหารไปให้สัตว์เหล่านั้นพร้อมทั้งอุทิศกุศลเป็นทานแก่คนยากไร้ตลอดไป

ปลายพุทธองฉบับภาษาเขมรและภาษาไทย สำนวนต่าง ๆ

นิทานเรื่องปลายพุทธองได้รับความนิยมแพร่หลายทั้งในประเทศไทยและประเทศเขมร มีการเล่าเป็นสำนวนมุขปาฐะและพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งสำนวนร้อยแก้วและร้อยกรอง แต่ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงเรื่องปลายพุทธองที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรฉบับภาษาเขมรและภาษาไทยบางสำนวนเท่านั้น โดยจะกล่าวถึงประวัติและลักษณะของนิทานสำนวนต่างๆ คร่าวๆ และโครงเรื่องโดยสรุปเท่านั้น

ปลายพุทธองฉบับภาษาเขมร

1. มรณมาตา เป็นสำนวนที่แต่งขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2420 โดยภิกษุออก ฉายาอินทปัญโญ ซึ่งได้อ้างว่าแปลความและแต่งขึ้นใหม่จากโบราณแก่ฉบับหนึ่งที่มีชื่อเป็นภาษาบาลีว่า “เจตนาพุทธา” จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าต้นฉบับโบราณคงจะมีอายุก่อน

พ.ศ. 2420 มรณมาตาแต่งเป็นคำประพันธ์ ร้อยกรอง ประเภทกาพย์ ประกอบด้วย บททากคติ บทพुरुหมคิตติ และบทพุมโนล¹

2. ต้นทองกลางทอง แต่งเป็นร้อยแก้ว เดิมเป็นเรื่องมุขปาฐะที่มีมานานแล้วจนกระทั่งสถาบันพุทธศาสนบัณฑิตได้รวบรวมนิทานต่างๆ ขึ้นตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2510 เรื่องต้นทองกลางทองนี้ปรากฏอยู่ในหนังสือชุมนุมนิทานพื้นบ้านเขมรภาค 7 หมวดว่าด้วยตำนานเกี่ยวกับสัตว์และรุกขชาติ มีการดำเนินเรื่องในลักษณะเดียวกันกับเรื่องมรณมาตา และปลาบู่ทองคือกล่าวถึงสามีที่ฆ่าภรรยาตายไป เกิดเป็นปลาบู่เมื่อปลาบู่ถูกฆ่าตายก็เกิดเป็นต้นมะเขือ เมื่อต้นมะเขือถูกทำลายทิ้งก็เกิดเป็นต้นทองกลางทอง

เป็นที่น่าสังเกตว่านิทานเรื่องต้นทองกลางทองนี้เน้นอธิบายถึงประวัติความเป็นมาของต้นไม้มากกว่าการนำเสนอเรื่องราวชีวิตของนางมรณมาตา และดูเหมือนว่าจุดเด่นเรื่องปลาบู่ทองของไทยจะเน้นเรื่องราวชีวิตของนางปลาบู่และนางเอื้อยมากกว่า

ประวัติต้นไม้ จึงทำให้คนไทยส่วนหนึ่งจดจำเรื่องปลาบู่ทองได้แม่นยำและทำให้บางคนไม่กล้ากินเนื้อปลาบู่เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นมนุษย์มาก่อน คนเขมรบางคนก็ไม่กินเนื้อปลาบู่ด้วยเหตุผลเช่นเดียวกันกับคนไทย²

ปลาบู่ทองฉบับภาษาไทย

1. ปลาบู่ทองฉบับของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี บันทึกไว้ในสมุดไทยขาว ขนาดกว้างยาว 12 x 37 เซนติเมตร มีจำนวน 50 หน้า แต่ละหน้ามี 5 บรรทัด แต่งเป็นร้อยกรองประเภทกาพย์ ประกอบด้วย กาพย์ยานี ๑๖ และสุรางคนางค์ จากลักษณะตัวอักษรและอักขรวิธีสันนิษฐานว่าเป็นอักษรสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น³ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือผู้คัดลอก ต้นฉบับอยู่ในสภาพชำรุดข้อความบางส่วนขาดหายไป

2. ปลาบู่ทองฉบับโรงพิมพ์เจริญราษฎร์ หน้าวัดเกาะ พ.ศ. 2489 เป็นหนังสือเล่มเล็กขนาดหน้ายกสมุดไทยจำนวน 4 เล่มจบ 140 หน้า แต่งเป็นกาพย์ยานี ๑๖ และสุรางคนางค์ มีเนื้อความ

¹Huffman, Franklin E. Cambodian Literary Reader And Glossary. New York : Cornell University, 1988. p. 82-85

บททากคติ มีความหมายว่าการเดินของกา บทนี้มีทำนองซ้ำๆ เหมือนกาเดินหรือกากระโดด ใช้สำหรับในการบรรยายหรือพรรณนาทั่วไป หรือใช้ในการสนทนาตามแบบเขมรโบราณ ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร

บทพुरुหมคิตติ มีความหมายว่าบทร้องเพลงของพระพรหม บทนี้มีสำเนียงอ่อนหวานประเล้าประโลมอย่างยิ่ง ใช้สำหรับเล่าถึงความทุกข์โศก เร้าร้อนในดวงใจ การบ่นรำพัน หรือถ้อยคำที่ใช้ในการสั่งสอน

บทพุมโนล คำว่า “พุมโนล” แผลงมาจาก “โพล” ซึ่งมีความหมายว่าพูด กล่าว หรือแสดง ใช้บทนี้สำหรับพรรณนาต่างๆ ที่มีการดำเนินเรื่องรุนแรง เช่นการต่อสู้ปะทะกัน การทะเลาะเบาะแว้งด่าทอกัน การพัดโบกของลมพายุ หรือความโกรธแค้น เป็นต้น เขามักจะใช้บทนี้สำหรับแสดงฤทธานุภาพของตัวละครในเรื่อง

²สัมภาษณ์ Mr. Ma Saren ข้าราชการเขมรประจำห้องสมุดสมเด็จพระจุลจอมเกล้า มหาวิทยาลัยภูมิรินทร์พนมเปญ เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2541 “... ก้างปลาบู่มีลักษณะแตกต่างจากปลาชนิดอื่นคือ เป็นข้อๆ คล้ายกระดูกมนุษย์และในภาษาเขมรเรียกปลาบู่ว่า เตรียดี อมเรีย (ตรีเย แปลว่า ปลา และ ต้อมเรีย แปลว่า ข้าง) อันเนื่องมาจากลักษณะหน้าตาและสีผิวของปลาบู่คล้ายคลึงกับข้าง อันที่คนเขมรบางคนมีความเชื่อดั้งเดิมว่ามนุษย์มีวิวัฒนาการมาจากข้างสอดคล้องกับความหมายของชื่อปลาชนิดนี้ ...”

³อรุณ ยันต์ทอง. *วิเคราะห์วรรณกรรมปลาบู่ทอง*. ลพบุรี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูเทพสตรี, ม.ป.ป. หน้า 3.

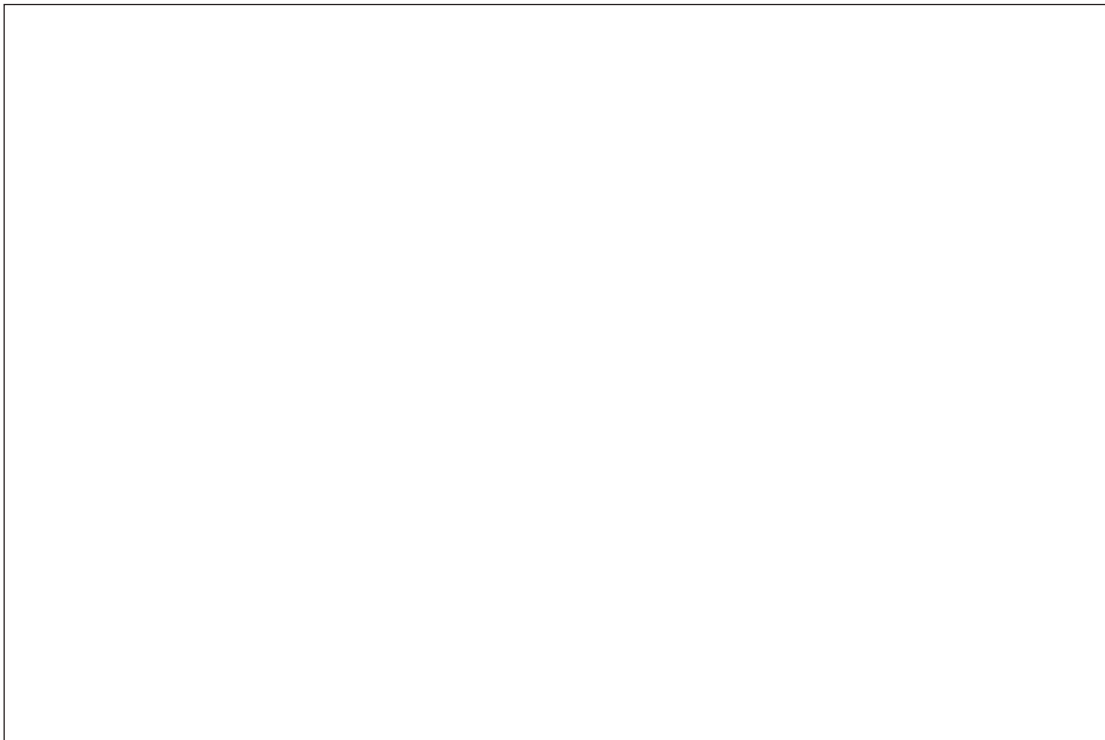
สมบุรณ์

3. นางเต่าคำ เป็นนิทานพื้นบ้านไทยถิ่นอีสานซึ่งได้รับการบอกเล่าสืบต่อกันมานานแล้วจึงไม่สามารถระบุถึงต้นกำเนิดและศักราชได้ เรื่องนี้ใช้เต่าเป็นสัญลักษณ์แทนปลายุ่ โครงเรื่องคล้ายคลึงกับมรณมาตาและปลายุ่ทองคือกล่าวถึงการตายแล้วเกิดใหม่ของนางเต่าคำ ส่วนบุตรสาวของนางเต่าคำซึ่งเป็นนางเอกของเรื่องได้เป็นมเหสีของพระราชชาติแต่ถูกคนชั่วลวงไปฆ่าตายแล้วไปเกิดเป็นต้นมะตูมในสวนของสามีภรรยาคนหนึ่ง เมื่อไม่มีใครอยู่บ้านนางเอกจะออกจากผลมะตูมมาช่วยปัดกวาดบ้าน จนกระทั่งความลับถูกเปิดเผยพระราชชาติจึงเสด็จมารับนางกลับวัง

ความขัดแย้งของตัวละคร : ภาพสะท้อนความสมจริงที่ไม่ธรรมดา

เรื่องมรณมาตาและเรื่องปลายุ่ทองอีกหลายๆ

สำนวนเป็นวรรณกรรมระดับชาวบ้านที่ไม่แตกต่างจากวรรณกรรมราชสำนักเท่าไรนัก เพราะองค์ประกอบสำคัญที่สร้างสีสันและความบันเทิงใจให้แก่ผู้เสพก็คือความขัดแย้งระหว่างตัวละคร และความขัดแย้งดังกล่าวก็มีความสมจริงที่สะท้อนภาพของสังคมได้ในระดับหนึ่ง ในเรื่องมรณมาตาก็เช่นเดียวกัน ความจรรโลงใจและสีสันของเนื้อเรื่องก็คือความขัดแย้งระหว่างตัวละครเอกกับตัวละครฝ่ายร้าย ซึ่งเป็นความขัดแย้งในระดับครอบครัวเสมือนเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นใกล้ตัวผู้ฟัง ลักษณะของพฤติกรรมและบทบาทของตัวละครทั้งสองฝ่ายเป็นตัวละครด้านเดียว (Flat Character) กล่าวคือตัวละครเอกมักเป็นผู้ประพฤติดนอยู่ในกรอบของศีลธรรมประกอบแต่คุณงามความดีเสมอต้นเสมอปลาย ส่วนตัวละครฝ่ายร้ายก็ประพฤติตนชั่วอยู่เป็นนิตย์ ลักษณะบทบาทของตัวละครทั้งสองฝ่ายขัดแย้งและตรงกันข้ามอย่างเห็นได้ชัด

เหมือนสีขาวยกกับสีดำ

ตัวละครเอก

นางกุมารีหรือนางมรณมาตา เป็นตัวละครเอกชั้นลูกที่เปรียบเสมือนตัวแทนคุณความดี นางกุมารีเป็นผู้ที่มีความกตัญญูทวดที่คอยปรนนิบัติดูแลมารดาของตนที่ตายแล้วเกิดใหม่หลายครั้งอยู่เสมอ ตัวของนางกุมารีเองก็ถูกนางกาลีสู้เป็นแม่เลี้ยงกลั่นแกล้งด้วยวิธีที่โหดร้ายทารุณต่างๆ นานาจนได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสหลายครั้ง แต่นางก็ยังคงยึดมั่นและเพียรพยายามกระทำแต่ความดีอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งผลบุญแห่งการทำดีจึงช่วยให้นางรอดพ้นจากภยันตรายทั้งปวงไปได้ทุกๆ ครั้ง และสุดท้ายชีวิตก็พบแต่ความสุขความเจริญ

จะเห็นว่าตัวละครเอกที่มีบทบาทเด่นที่สุดในเรื่องมรณมาตาและเรื่องปลาบู่ทองของทุกๆ ส่วนตัวละครเอกฝ่ายหญิง ส่วนตัวละครเอกฝ่ายชายเป็นเพียงตัวละครที่มีบทบาทสนับสนุนตัวละครฝ่ายหญิงให้โดดเด่นขึ้นเท่านั้น

ตัวละครฝ่ายร้าย

นางกาลี เป็นตัวละครฝ่ายร้ายที่มีสถานภาพเป็นแม่เลี้ยงของนางกุมารีและเป็นตัวละครที่เป็นตัวแทนความชั่ว นางกาลีเป็นผู้ที่มีจิตใจฝักใฝ่ในอกุศลมูล มีแต่ความโลภ ความโกรธ ความพยาบาทประทุษร้ายผู้อื่น เห็นผิดเป็นชอบโดยขาดสติและการยั้งคิด นางกาลีเป็นผู้มีจิตใจอำมหิตคอยกลั่นแกล้งนางกุลเกสีที่เป็นเมียหลวงและนางกุมารีซึ่งเป็นลูกเลี้ยงอยู่ตลอดเวลา แต่สุดท้ายนางจันทาสาลีนี้ซึ่งเป็นบุตรของนางกาลีถูกประหารจึงทำให้นางกาลีสำนึกผิดและกลับตัวเป็นคนดี

เป็นที่น่าสังเกตว่าจุดจบหรือผลตอบสนองที่

ตัวละครฝ่ายร้ายได้รับแตกต่างไปจากเรื่องปลาบู่ทองของไทยกล่าวคือนางกาลีประพฤตินชั่วและก่อกรรมเวรมาโดยตลอด แต่เมื่อนางสำนึกผิดได้และกลับตัวเป็นคนดีก็ได้รับการให้อภัยจากสังคมในเวลาต่อมา แต่ในเรื่องปลาบู่ทองของไทยหลายๆ ส่วนตัวละครฝ่ายร้ายมักได้รับโทษจนถึงแก่ความตาย เป็นการตอบสนองผลกรรมของตนเอง

อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงผลตอบสนองของตัวละครฝ่ายร้ายที่แตกต่างกันก็ได้ทำให้แนวคิดหลักของเรื่องเปลี่ยนไป ลักษณะดังกล่าวเป็นเพียงรายละเอียดของเรื่องที่สามารถจะมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมและจุดประสงค์ของผู้เล่าเรื่อง เรื่องมรณมาตานี้ผู้เล่าอาจเล่าเป็นนิทานศาสนาและมีการเกริ่นนำเรื่องแบบปรารภขาดก ดังนั้นการเสนอบทบาทของตัวละครและผลตอบสนองของตัวละครฝ่ายร้ายที่พึงได้รับจึงเป็นไปตามหลักพุทธธรรม แต่ในเรื่องปลาบู่ทองของไทยนั้นมักนิยมเล่ากันเป็นนิทานชีวิตที่ชาวบ้านมักเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง ผลกรรมที่ตัวละครฝ่ายร้ายพึงได้รับมักเป็นความตาย ซึ่งลักษณะดังกล่าวก็ไม่ได้ขัดแย้งกับหลักพุทธธรรม แต่ต้องการ ชี้ให้เห็นถึงผลกรรมที่เด่นชัด และแฝงนัยเป็นคติธรรมทางอ้อมที่ให้อุทาหรณ์แก่ผู้ฟังอีกประการหนึ่งด้วย

จากการศึกษาบทบาทของตัวละครเอกและตัวละครฝ่ายร้ายในนิทานเรื่องมรณมาตามัชฌิมภาษาเขมรและเรื่องอื่นๆ ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นจะเห็นว่าปมขัดแย้งของตัวละครทั้งสองฝ่ายที่นำไปสู่จุดสุดยอดของเรื่อง เป็นปมขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระดับครอบครัวระหว่างเมียหลวงกับเมียน้อย แม่เลี้ยงกับลูกเลี้ยง พี่เลี้ยงกับน้องเลี้ยง สถานภาพและบทบาทของตัวละครในนิทานเสมือนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใกล้ตัวผู้เล่าและผู้ฟัง และอาจเกิดขึ้นได้ในทุกๆ สังคม ความขัด

แย้งตั้งกล่าวอาจจะสะท้อนภาพความสมจริงของสังคมใดสังคมหนึ่ง แต่ความสมจริงจากนิทานมีการปรุงแต่งและสร้างสีสันให้เนื้อเรื่องมีความสนุกสนานยิ่งขึ้น เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์มักชอบเสพเรื่องราวที่สมจริงด้วยความสนุกสนานตื่นเต้นและเร้าใจ การเล่าเรื่องและเสนอรูปแบบวิถีชีวิตแบบพื้นๆ ธรรมดาอาจไม่น่าสนใจ แต่ถ้าหากนำเสนอพฤติกรรมและบทบาทของตัวละครทั้งสองฝ่ายดีและเลวกว่าธรรมดาสามัญโดยทั่วไป พฤติกรรมของตัวละครขัดแย้งกันสุดโต่งเหมือนสีขาวยกกับสีดำ ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความสนุกสนานและความเพลิดเพลินอย่างยิ่ง เพราะเรื่องราวเหตุการณ์ตลอดจนบทบาทของตัวละครทุกตัวจะเป็นสิ่งที่กระทบอารมณ์และความปรารถนาของผู้ฟังให้อยากฟังซ้ำแล้วซ้ำเล่า จึงทำให้นิทานเรื่องมรณมาตาและเรื่องปลาบู่ทองได้รับความ

นิยมและเล่าขานกันอย่างแพร่หลายตามท้องถิ่นต่างๆ

เมื่อพิจารณาโครงเรื่องของนิทานที่กล่าวถึงข้างต้นทุกสำนวนพบว่านิทานทุกเรื่องมีโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกัน นิทานเรื่องมรณมาตาและเรื่องอื่นๆ เป็นนิทานขนาดยาวมีโครงเรื่องซับซ้อนเนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่ตัวละครชั้นพ่อแม่ที่เกิดปัญหาขัดแย้งกับฝ่ายปฏิบัติ ซึ่งเป็นปัญหาระหว่างเมียหย่อยกับเมียหลวง และสุดท้ายฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ตายจากไป ปัญหาดังกล่าวสืบทอดมาจนถึงชั้นลูกซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง มักเป็นปัญหาระหว่างแม่เลี้ยงกับลูกเลี้ยง ตัวละครเอกอาจต้องผจญชะตากรรมอย่างแสนสาหัสแต่ก็ยังคงยึดมั่นอยู่ในคุณความดีโดยตลอด และสุดท้ายก็ได้รับผลบุญที่ตนสร้างสมไว้ตอบแทนช่วยให้ชีวิตรอดพ้นจากปัญหาอุปสรรคทั้งปวงและประสบกับความสุข ในที่สุด

ถึงแม้ว่าโครงเรื่องของนิทานเรื่องมรณมาตาและเรื่องปลาบู่ทองสำนวนต่างๆ จะคล้ายคลึงกันแต่ก็มีความแตกต่างกันในด้านรายละเอียดต่างๆ ของเนื้อเรื่อง ชื่อของตัวละครที่ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมของผู้เล่า นิทานเรื่องดังกล่าวอาจเป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะมาก่อน ซึ่งคงจะระบุแน่นอนชัดเจนไม่ได้ว่าสำนวนแรกใครเล่าและเล่าขึ้นที่ใดเพราะได้แพร่กระจายไปตามท้องถิ่นต่างๆ มากมาย ซึ่งในสมัยต่อมาเมื่อสื่อเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าขึ้นจึงมีการเรียบเรียงพิมพ์กันเป็นเรื่องขนาดยาวทั้งสำนวนร้อยแก้วและร้อยกรอง นิทานเรื่องมรณมาตา ดันทองกลางทอง ฉบับภาษาเขมร เรื่องปลาบู่ทอง ฉบับของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี ฉบับวัดเกาะ และเรื่องนางเต่าคำที่บันทึกจากคำบอกเล่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ผู้ศึกษานำมากล่าวถึงเท่านั้น ยังมีเรื่องราวในลักษณะ

เดียวกันอีกหลายท้องถิ่นมากมายที่มีได้กล่าวถึง เช่น เรื่องนางเต่าคำฉบับของมณฑลยูนนาน, Yeh-hsien (ฉบับของจีนต้นฉบับเป็นภาษาอังกฤษ), นางเต่าคำและอีหล้าอีลูของลาว เป็นต้น

แนวคิดเรื่องบูรพกรรม: คติธรรมและอุทาหรณ์ในโลกของความเป็นจริง

แนวคิดหลักของเรื่องมรณมาตาตันทองกลางฉบับภาษาเขมรและเรื่องปลาบู่ทองของไทยสำนวนต่างๆ มีแนวคิดหลักเหมือนกันคือแนวคิดเรื่องบูรพกรรม ทุกชีวิตถูกกำหนดด้วยบูรพกรรม การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ คือการชดใช้กรรมของตนที่กระทำไว้แต่ชาติปางก่อนและในชาติปัจจุบัน

นิทานเรื่องดังกล่าวได้ถูกนำมาเล่าในสังคมที่ต่างกันแต่มีแนวคิดหลักเหมือนกันนั้นคงไม่ใช่เพราะ

เหตุบังเอิญ คงเป็นเพราะการแพร่กระจายของนิทานภายใต้พื้นฐานความเชื่อด้านพุทธศาสนานั้นเองเพราะทั้งไทยและเขมรต่างก็นับถือพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าแก่นแท้ของพุทธศาสนาจะมุ่งเน้นเรื่อง “นิพพาน” เป็นสำคัญก็ตาม แต่ก็เป็นเรื่องที่ใกล้ตัวและเป็นนามธรรมคงเป็นเรื่องยากที่สามัญชนธรรมดาจะเข้าใจ การเน้นย้ำหลักแนวคิดเรื่อง “บูรพกรรม” ผู้ใดทำกรรมใดผู้นั้นย่อมได้รับกรรมนั้นตอบสนองไม่ช้าก็เร็ว หากผลกรรมยังไม่ปรากฏในชาตินี้จะมีผลให้เมื่อตายแล้วต้องไปเกิดใหม่เพื่อชดใช้กรรม

การตายแล้วเกิดใหม่ของตัวละครดังกล่าวเป็นไปตามกฎแห่งกรรมเป็นการเน้นย้ำให้ผู้ฟังเชื่อมั่นในกฎแห่งกรรมการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นสัจธรรมที่ปรากฏเด่นชัดในนิทาน พฤติกรรมและบทบาทของตัวละคร เป็นเรื่องที่น่าใจหายและเด่นชัดเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังเป็นหลักแนวคิดที่มีพื้นฐานมาจากปรัชญาพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน ซึ่งจะเป็นทั้งคติธรรมและอุทาหรณ์ในโลกความเป็นจริงของผู้ฟัง

เอกสารอ้างอิง

ชัตสุณี สินธุสิงห์, บรรณาธิการ. **วรรณคดีศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน. **นิทานพื้นบ้านไทย**. กรุงเทพฯ : ที.พี. พรินท์, 2527.

ตรีศิลป์ บุญขจร. “กลอนสวด : วรรณกรรมวัดที่อุบลรัตน์”. **ภาษาและวรรณคดีไทย** (10 มิถุนายน 2536): 28-41.

ปลายทุ่งเล่ม 1-4. พระนคร : โรงพิมพ์ห้างสมุด ตรอกโรงเลี้ยงเด็ก, 2489

ปลายทุ่งเล่ม 1-4. พระนคร : โรงพิมพ์เจริญราษฎร์ วัดเกาะ, 2489

สุโขทัยธรรมาราช, มหาวิทยาลัย. **ภาษาไทย 8: คติชนวิทยาสำหรับครู**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2531.

อมรา พงษ์ปัญญา. **ปลายทุ่งคำกาพย์**. ภูเก็ต: ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูภูเก็ต, 2524.

อรุณ ยันต์ทอง. **วิเคราะห์วรรณกรรมปลายทุ่ง**. ลพบุรี : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครู.

เอื้อยนางและวาสนา. “นางเต่าดำ”. **นิทานพื้นบ้านอีสาน**. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, 2539.

Haffman, Franklin E.

Cambodian Literary Reader And Glossary. New York : Cornell University,

1988. p. 82-85